

بسم الله الرحمن الرحيم

دوره تفسیر المیزان ۳

سوره مبارکه جمعه ۱

مدرس دوره: دکتر سید محمد صالح هاشمی

گلپایگانی

درس اول: سوره مبارکه جمعه ۱

چکیده

این نوشتار به تحلیل محتوایی آموزه‌های سوره مبارکه جمعه می‌پردازد. محور اصلی این سوره، تسبیح همگانی موجودات و تبیین صفات الهی است. تمامی اجزای هستی در آسمان‌ها و زمین، با دو زبان «حال» و «قال»، خداوند را منزّه از هرگونه عیب و نقص می‌دانند. در این میان، چهار اسم کلیدی خداوند شامل «الملک»، «القدوس»، «العزيز» و «الحکیم» به عنوان زیربنای این تسبیح معرفی شده‌اند. هدف نهایی این معارف، بیدار کردن اراده انسان برای هماهنگی با تسبیح جهانی و رسیدن به ادب عبودیت است.

جایگاه و اهمیت سوره جمعه

سوره جمعه از منظر ترتیب نزول، صد و نهمین سوره‌ای است که در مدینه بر پیامبر (ص) نازل شده و در ترتیب مصحف (کتاب قرآن)، شصت و دومین سوره است. بر اساس مطالب ارائه شده، توصیه‌های موکدی بر قرائت این سوره وجود دارد:

- شب جمعه: قرائت سوره جمعه و سوره اعلی.
- نماز ظهر جمعه: قرائت سوره جمعه و سوره منافقین.

مفهوم‌شناسی تسبیح در هستی

آیه «یسبح لله ما فی السماوات و ما فی الارض» بیانگر این است که تمام موجودات، از ستارگان و کهکشان‌ها گرفته تا سنگ، چوب، گیاهان و موجودات اعماق دریاها، همگی تسبیح‌گوی خداوند هستند.

انواع تسبیح

بر اساس تحلیل ارائه شده، تسبیح موجودات به دو صورت انجام می‌پذیرد:

۱. تسبیح به زبان حال: اظهار تسبیح از طریق وجود و چگونگی خلقت، بدون نیاز به بیان لفظی (مانند فرد نیازمندی که با سکوت و دراز کردن دست، فقر خود را ابراز می‌کند).
۲. تسبیح به زبان قال: سخن گفتن واقعی و بیان ذکر به زبان مخصوص هر موجود. بر اساس روایات، پیامبر (ص) با تصرف در گوش اصحاب، تسبیح گفتن سنگریزه‌ها را به آن‌ها شنواندند؛ این نشان می‌دهد

که تسبیح قالی همواره در عالم جریان دارد اما گوش‌های انسان به دلیل سنگینی و پرده‌های غفلت، قادر به شنیدن آن نیست.

تمایز عیب و نقص در تسبیح

تسبیح به معنای منزّه دانستن خدا از هرگونه عیب و نقص است. این نوشتار برای تبیین این دو مفهوم از مثال‌های عینی استفاده کرده است:

- **عیب:** وجود مشکل در اجزای یک مجموعه (مانند شکستگی لبه یک لیوان یا سوختگی گوشه‌ای از فرش).
- **نقص:** کمبود در محتوا یا مقدار (مانند نیمه‌پر بودن آب لیوان یا کوچک بودن فرش نسبت به ابعاد اتاق).

تسبیح کل عالم به این معناست که خداوند نه در خلقت موجودات جایی را خراب درست کرده (بدون عیب) و نه برای آن‌ها کم گذاشته است (بدون نقص).

تحلیل اسامی چهارگانه الهی (صفات ربوبی)

در پایان آیه نخست، چهار اسم برای خداوند ذکر شده است که مبنای تسبیح موجودات هستند:

اسم الهی	تبیین و تحلیل معنایی در متن
الملك	فرمانروای مطلق و مالک حقیقی که تمام ذرات عالم در ید قدرت اوست. برخلاف پادشاهان اعتباری (مانند فرعون)، قدرت او نافذ در جان و حقیقت موجودات است.
القدوس	پاک و منزّه از هر نظر؛ به این معنا که در کیفیت خلقت او هیچ نقصانی نیست و در بالاترین سطح از تعالی قرار دارد.
العزيز	شکست‌ناپذیر و نفوذناپذیر. هیچ مانع بیرونی یا درونی (مانند جهل، غفلت یا تنبلی که در انسان وجود دارد) نمی‌تواند مانع اراده او شود.
الحکیم	دارای استحکام و برهان. او تمام امور را بر اساس مصلحت و به گونه‌ای تنظیم کرده که همه به سوی هدف غایی در حرکت باشند.

جایگاه انسان در نظام تسبیح جهانی

نوشتار به تضاد میان تسبیح تکوینی موجودات و رفتار انسان اشاره می‌کند. در حالی که کل عالم به عنوان یک «تابلوی زیبای نقاشی» در جای درست خود قرار دارند و تسبیح می‌گویند، انسان به دلیل داشتن «اراده» گاهی از این مسیر خارج می‌شود:

- **ناسپاسی انسان:** انسان با وجود اینکه اشرف مخلوقات است، گاهی با پرسش‌هایی نظیر «چرا من خلق شدم؟» یا «چرا به من ظلم شده؟» از مدار تسبیح خارج می‌شود.
- **اعتراض ملائکه:** در هنگام خلقت انسان، ملائکه با استناد به تسبیح همگانی موجودات (ما فی الارض)، نگران بودند که موجودی خلق شود که با خونریزی و فساد، این نظم تسبیح‌گونه را برهم زند.

آموزه‌های اخلاقی و تربیتی (ادب عبودیت)

تسبیح در نماز (مانند ذکر رکوع و سجود) به معنای اقرار به این حقیقت است که مربی و پروردگار ما هیچ کوتاهی در تربیت ما نکرده است.

- **تمثیل کلاس درس:** اگر دانش‌آموزی در کلاس درسی که استادش بی‌نقص است چیزی یاد نگیرد، اشکال از عدم حضور یا بی‌توجهی دانش‌آموز است، نه استاد.
- **وظیفه بنده:** بنده باید با تسبیح خداوند، به نقص‌های خود (عدم فرمانروایی بر جان، عدم حکمت در رفتار و سستی اراده) اعتراف کند و از مسیر عبودیت برای رسیدن به غفران الهی استفاده نماید.

سوره‌های مسبحات هفتگانه

در پایان، به اهمیت سوره‌هایی که با تسبیح آغاز می‌شوند (مَسْبُحَاتُ سَبْع) اشاره می‌شود که عبارتند از:

۱. اسراء
۲. حدید
۳. حشر
۴. صف
۵. جمعه
۶. تغابن
۷. اعلی

نتیجه‌گیری

سوره مبارکه جمعه، انسان را به مشاهده خود در متن نظام هماهنگ و تسبیح‌گوی هستی فرا می‌خواند؛ نظامی که همه اجزای آن، گواه پاکی، قدرت، عزت و حکمت پروردگارند. در این میان، انسان به سبب برخورداری از اراده، مسئول است آگاهانه خود را با این حرکت عمومی هماهنگ سازد و از غفلت، ناسپاسی و اعتراض فاصله بگیرد. شناخت صفات الهی و توجه به تسبیح موجودات، زمینه‌ای برای شکل‌گیری ادب عبودیت و اصلاح نگاه انسان به خود، جهان و پروردگار فراهم می‌کند. از این منظر، پیام بنیادین سوره در آیه نخست آن، شناخت عظمت و حکمت خداوند و حرکت آگاهانه انسان در مسیر بندگی و هماهنگی با نظام الهی هستی است.